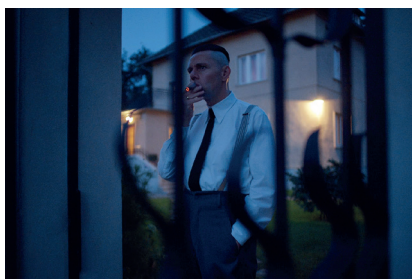

CINEMA

IMMA MERINO

Al costat mateix de l'infern

The Zone of Interest, pel·lícula de Jonathan Glazer recentment estrenada entre nosaltres, reconstrueix amb un discutible dispositiu formal la quotidianitat de la família del primer comandant d'Auschwitz.

THE ZONE OF INTEREST

Direcció. Jonathan Glazer

Intèrprets. Sandra Hüller, Christian Friedel, Freya Kreutzkam

Gèneres. Drama, bèl·lica, històrica

Països. Estats Units, Regne Unit, Polònia

A propòsit de *Jo, comandant d'Auschwitz*, una mena de memòries que Rudolf Höss va escriure mentre estava en una presó de Cracòvia a primers de l'any 1947 esperant ser jutjat per un tribunal polonès, Primo Levi va considerar que, en unes altres circumstàncies, aquest home possiblement hauria sigut només un funcionari respectuós de la disciplina i amant de l'ordre, però que, dins del règim nazi que va posar en funcionament els camps d'extermini, va transformar-se en un dels grans criminals de la Història. Dit això sense exculpar-lo de res: no és banal treballar a favor del mal. L'autor de *Si això és un home* ho va deixar escrit, dos anys abans de suïcidar-se, en un text del 1985 que apareix com a pròleg de diverses edicions posteriors (entre les quals unes quantes en castellà, la més recent publicada per Arzalia sense que n'hi hagi cap en català) de les memòries de Höss, que va ser induït, sinó forçat, a escriure-les, potser amb la idea que, malgrat que volgués justificar-se i relativitzar la pròpia responsabilitat, serien una prova de la seva implicació en l'assassinat de més d'un milió de persones: comandant del complex d'Auschwitz des de la seva creació, el maig de 1940, fins el desembre de 1943, tornant-hi durant uns mesos del 1944 per supervisar-hi la deportació massiva de jueus hongaresos, va ser condemnat a la forca per crims contra la humanitat i executat al mateix camp d'extermini el 16 d'abril del 1947. Sense penediment, a vegades reconeixent un cert malestar davant tants de cadàvers i a vegades apel·lant al fet que un nacionalsocialista de tota la vida no podia desobeir Hitler si aquest considerava necessari l'extermini dels jueus, Höss confessa els seus crims com si res en descriure la seva contribució fonamental a l'organització d'una cadena industrial de la mort. Aquestes memòries d'un botxí aporten, de fet, un testimoni sobre el funcionament dels camps d'extermini. Primo Levi també en

diu que, amb totes les seves falsedats i fal·làcies, resulten instructives: «Mostren la facilitat amb què el bé pot cedir al mal». També com un home, assumint la ideologia nazi, va esdevenir un criminal que, amb cinisme macabre, va ser capaç d'argumentar els avantatges de l'ús del Zyklon B: «Des que les víctimes morien a les càmeres de gas, la vida al camp va canviar; ja no havíem de suportar els banys de sang que provocaven els afusellaments».

És possible que, a banda del fet que Primo Levi no s'hi refereix, pugui pensar-se en la «banalitat del mal»: l'home dit gris, fins i tot «normal», que obeeix ordres conculcant la seva consciència. S'ha convertit en habitual apel·lar al concepte de Hannah Arendt, a vegades a costa de banalitzar-lo. Això sense oblidar que pugui qüestionar-se considerant-se que el mal no és mai banal i menys les seves conseqüències. No puc deixar de tenir present què va dir-ne, a «Més enllà de la culpa i de l'expiació», Jean Améry, que va veure com uns rostres comuns es transformaven en rostres de la Gestapo d'una manera que el mal se sobreposa i supera la banalitat: «No existeix, doncs, la "banalitat del mal"». Hannah Arendt, que s'hi va referir en el seu llibre sobre Eichmann, coneixia l'enemic de l'home només d'oida i l'observava només a través de la gàbia de vidre». En tot cas, des que va presentar-se a l'últim festival de Canes essent-hi reconeguda amb el prestigiós Grand Prix, *The Zone of Interest* no ha fet més que convocar el rebregat concepte de Hannah Arendt. Això perquè la pel·lícula del director anglès Jonathan Glazer, inspirant-se parcialment en la novel·la homònima de Martin Amis, vol reconstruir la quotidianitat de Rudolf Höss i la seva família (l'esposa, Hedwig, tres fills i dues filles) mentre, servits per criats deportats, habitaven en una casa amb jardí al costat mateix del camp d'extermini. Ho fa amb una mirada freda, clínica. No diré que observa els personatges a través d'una gàbia de vidre, però, en tot cas, ho fa a una certa distància

Sandra Hüller i Christian Friedel a *The Zone of Interest* (2023). Fotografia: © A24

amb un dispositiu «objectiu» propi dels procediments de la telerealitat. Una dotzena de càmeres, sense que hi ha hagués ningú al darrere i és així que sense un punt de vista humà, col·locades en un decorat, que reconstrueix la maleïda casa, capten els actors interpretant els Höss. Imatges de vigilància que, a través de pantalles, controlava a distància Jonathan Glazer, que, més que un cineasta, és un enginyer de l'audiovisual que, provinent del món de la publicitat i dels vídeos musicals, ha realitzat amb molt de temps entre mig quatre pel·lícules, una de les quals de culte, *Under the Skin* (2013), en què Scarlett Johansson encarna una alienígena que contacta amb la consciència humana (dit de passada hi ha una exploració en la frontera incerta entre l'humà i l'inhumà que no és aliena a *The Zone of Interest*) mentre també s'hi desplega un dispositiu, com ho exemplifiquen les càmeres amagades dins d'una furgoneta que van filmar l'actriu dialogant amb uns vianants escocesos que ignoraven que participaven en un rodatge.

El cas és que, tot i que en la representació de la quotidianitat de la família Höss es parli, en una de les estances de la casa, d'un sistema més eficaç de càmeres de gas, posem per cas significatiu, hi ha una certa insistència en els moments en què l'esposa del comandant (interpretada per l'actriu alemanya Sandra Hüller, també la protagonista d'*Anatomie d'une chute*, exploració radical en la destrucció d'una parella amb la qual Justine Triet va guanyar la Palma d'Or a la mateixa edició del festival Canes en què hi va concursar el film de Glazer) organitza la vida domèstica o es cuida delicadament de les roses del jardí; això mentre que, en diverses escenes, el comandant té cura dels seus fills petits: el tòpic sobre la sensibilitat de criminals (i dictadors) amb els infants. Imatges, en tot cas, d'una vida dita normal, fins banal en el gaudi d'una mena de paradís petitburgès d'esquenes a un infern que el fa possible: la família no hauria tingut aquella casa estúpida si Höss, aflat al partit nazi

pràcticament des de la seva fundació, no hagués fet mèrits per assumir la comandància d'Auschwitz, on la indústria de la mort convivia amb la productiva que la mà d'obra esclava feia altament rendible. Complir amb les ordres i fer-ho amb convicció per satisfer-les al màxim estava recompensat, encara que, a les seves memòries, Höss somiguegi que ningú li envejava la feina. Col·laborar industrialment en el finançament de l'Estat nazi i de la guerra també comportava uns beneficis, en aquest cas més perdurables i, sens dubte, menys castigats. No hi ha motius per suposar que Glazer desconsideri els interessos personals de qui va participar en la maquinària nazi o que cregui que Höss cometés els actes sense tenir-ne consciència. Però podem preguntar-nos perquè hi ha un moment en què el mostra amb una bena als ulls. A diferència de tants de ciutadans alemanys (i no només alemanys) engegats que, a banda del fet que participessin més o menys activament en l'exclusió dels jueus i d'altres criminalitzats

Amb el seu distanciament i volent exhibir rigor, 'The Zone of Interest' exerceix una fascinació que, com he intentat argumentar, em sembla inquietant: com si se'ns volgués atrapar posant-nos un mirall que és un parany.

pel règim, van adduir que ignoraven què passava al sistema concentracionari, Höss era un oficial de les SS amb tant de rang que se li va encomanar l'organització d'Auschwitz-Birkenau. No és que no volgués veure allò que passava literalment al costat de casa seva, sinó que sabia i veia l'horror als camps decidint que s'hi executava. Què suggereix, doncs, aquesta bena als ulls? Una dissociació de l'home que comandava una acció d'extermini mentre que, en la vida privada, duia una vida familiar normal i més o menys endreçada? Això, però, què importa si, de fet, no revela res de nou? Ho apunto amb la consciència que, en canvi, *The Zone of Interest* du a pensar que aporta una nova manera d'abordar el tema dels camps d'extermini des d'un fora de camp punyent cinematogràficament inèdit. En el meu cas però, un cop diluït l'impacte del dispositiu formal i amb una certa sensació de repetició, em va venir al cap què coi m'havia d'importar l'amor a les flors d'Hedwig Höss i, de fet, tot el que feia aquesta família mentre a prop seu eren assassinades milers de persones. Tanmateix, no serà que Glazer insinua que ens hauria d'importar perquè, d'una manera que no deixa de ser una mica perversa, busca que ens identifiquem amb els Höss o almenys amb els que van consentir la barbàrie nazi? Això perquè, induint-nos a posar-nos en el mateix lloc dels botxins fent com si habitéssim a la seva casa, es vol transmetre que els espectadors vivim tranquil·lament d'esquenes als horrors del món? És allò que és impossible la innocència i que tota la humanitat és culpable? I fins que tots hauríem fet el mateix sense que n'hi hagi cap prova? El sadisme antihumanista de

cert cinema europeu contemporani liderat per Michael Haneke. Tanmateix, li atribueix a Höss un índex de mala consciència: una nàusea que, de fet, no és aliena a una mena d'intuïció de (mal) futur. Com que no entra al camp, mostrant-lo normalment serà a casa, no es veu com el seu rostre es transforma en el d'un oficial implacable de les SS.

Sens dubte, Jonathan Glazer no ignora tota la llarga discussió i controvèrsia sobre la representació dels camps d'extermini. Una discussió amb la participació fonamental de l'autor del documental *Shoah*, Claude Lanzmann, que afirmava que, per no caure en la banalització o en la dramatització espectacular, eren irrepresentables, tot i que, al final de la seva vida, va beure que l'hongarès László Nemes creés una ficció en què, seguint un Sonderkommando entestat en enterar el cadàver d'un jove que vol reconèixer com el seu fill, reconstruís l'entorn de les cambres de gas sense «entrar-hi»: Lanzmann aleshores es va treure de la màniga que, amb la idea de l'irrepresentable, volia dir que no era concebible la representació de la mort a les cambres de gas. *El fill de Saül*, però, no s'ha alliberat de la polèmica: fins a quin punt, amb imatges de fons i sobretot a través d'una sonoritat impactant, no transgredeix uns possibles límits? Dit això sense que tingui a veure amb la inconsciència, el sentimentalisme fora de lloc, la banalitat o l'esteticisme immoral de tantes pel·lícules que cadascú pot identificar. Glazer sembla retornar a la idea que els camps d'extermini són irrepresentables. És una convicció moral o, de fet, preval l'aposta per un dispositiu formal? El cas és que, concen-

trant-se en els Höss i la casa que habiten, les imatges pràcticament no traspassen mai el mur del camp: només, que jo recordi, hi ha un moment en què ho fa fent-hi visible un oficial sense que pugui dir-ne el perquè. Mostrant l'exterior de la casa, però, es pot observar que s'hi veu la xemeneia fumejant dels forns crematoris. Amb un treball en el so innegablement poderós, es reproduïxen els crits dels vigilants i també dels presoners. En tot cas, amb el seu distanciament i volent exhibir rigor, *The Zone of Interest* exerceix una fascinació que, com he intentat argumentar, em sembla inquietant: com si se'ns volgués atrapar posant-nos un mirall que és un parany. De fet, des del primer moment, el film de l'astut Jonathan Glazer pot plantejar dubtes a causa d'una retòrica formalista que fa que ja comenci i també acabi amb una pantalla en negre de llarga durada amb la qual sembla que vol apel·lar a l'irrepresentable dels forns crematoris. Aquests, tanmateix, es mostren en el present mentre unes dones netegen els escenaris d'un crim incommensurable. Una invocació a la memòria indefugible d'aquell Horror conservant-ne els espais on va perpetrar-se? O un apunt sobre el fet que els camps d'extermini s'han convertit des de fa temps en llocs de visita turística on expiar, de manera fugaç i superficial, la mala consciència humana? No sé si *The Zone of Interest*, amb una formalització que l'acosta a la instal·lació artística, fa que s'hi aprofundeixi més. ■